

Ayrıtedilemezlerin Özdeşliği İlkesinin Leibniz'in Metafiziğinde Zorunlu Bir Savunusu

A Necessary Defense of the Principle of the Identity of Indiscernibles in the Metaphysics of Leibniz

Yusuf Can Topsakal Ali Suat Gözcü

Özet

Günümüzde Leibniz'in metafiziğe dair görüşleri ve onun teolojisi ile ilişkisine yapılan çalışmalarda onun metafiziksel ilkelerine, özel olarak yeter-neden ve ayrıtedilemezlerin özdeşliği ilkesine bütüncül biçimde değinilmemektedir. Bu ilkeler kimi zaman çağdaş felsefe tartışmalarında kendi başına kimi zaman da Leibniz'in teolojik varsayımlarından bağımsız biçimde ele alınmaktadır. Bunun temel nedeni Leibniz'i, mantığını önceleyecek biçimde yorumlamaktan kaynaklanmaktadır. Bu makalenin temel amacı Leibniz'in metafiziğini ve teolojisini, mantığına önceleyecek biçimde yorumlayarak ayrıtedilemezlerin özdeşliği ilkesini ele almaktır. Leibniz'in yetişkinlik döneminde öne sürdüğü monadlar öğretisi ve Samuel Clarke ile girdiği metafiziksel

Abstract

Today, studies on Leibniz's views on metaphysics and its relation to his theology do not address his metaphysical principles, especially the principle of sufficient-reason and the identity of indiscernibles, in a holistic manner. These principles are sometimes discussed on their own in contemporary philosophical debates and sometimes independently of Leibniz's theological assumptions. The main reason for this is the interpretation of Leibniz's logic as prioritising his metaphysics. The main purpose of this article is to interpret Leibniz's metaphysics and theology in a way that prioritises his logic in order to deal with the principle of the identity of the indiscernibles. Leibniz's doctrine of monads proposed in his adulthood and his metaphysical and

✉ Yüksek Lisans Mezunlu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Felsefe Bölümü
(yusuftopsakalomu@gmail.com) ORCID: 0009-0009-5247-4578.

✉ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Felsefe Bölümü (alisuat.gozcu@omu.edu.tr)
ORCID: 0000-0002-5076-0935.

ve teolojik tartışmalar Leibniz'in metafiziğini önceleyen bir yorumunu olanaklı göstermektedir. Leibniz'in ayırtedilemezlerin özdeşliği ilkesine (AÖİ) göre, eğer iki şey tüm özellikleri bakımından benzerse, bu iki şey özdeştir. Buna göre Leibniz, bu ilkeyi ilkin teolojik bir şekilde öne sürerek mantıksal ve deneysel alana yaymaktadır. Bu çalışmanın amacı, Leibniz'in AÖİ'ni bu yöntemle ele alarak ilkenin metafiziksel zorunluluğunu ve teolojisi ile ilişkisini ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Bunun sonucunda Leibniz'in AÖİ'nin yeter neden ilkesinden (YNİ) türetilen bir versiyonunu elde edilmiştir YNİ ile birlikte ele alındığında, Leibniz'in metafiziğiyle tutarlı bir şekilde AÖİ'nin temellendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metafizik, Ayırtedilemezlik, Özdeşlik, Bireyleşim, Tanrı.

theological debates with Samuel Clarke suggest that the possibility of a priorist interpretation of Leibniz's metaphysics. According to Leibniz's principle of the identity of the indiscernibles (PII), if two things are similar in all their properties, they are identical. Accordingly, Leibniz first asserts this principle in a theological way and extends it to the logical and empirical domain. The aim of this study is to analyse Leibniz's PII in this way and to examine in detail the metaphysical necessity of the principle and its relation with his theology. As a result, we obtain a version of Leibniz's PII derived from the principle of sufficient cause (PSR). We conclude that, taken together with PSR, the PII can be grounded in a non-trivial way that is consistent with Leibniz's metaphysics.

Keywords: Metaphysics, Indiscernibles, Identity, Individuation, God.

Giriş

Sağduyumuzun tasarladığı dünya canlı ve cansız birçok bireyselden, birbirlerinden ayrı varlıklardan oluşur. Bu dünyada bir varlığa işaret ettiğimizde ve işaret ettiğimiz şey insan, kedi, araba ya da ağaç olsun orada bir bireyselin olduğunu örtük olarak kabul etmiş oluruz. Peki dış dünyada gözlemlenen bu varlığın çokluğuna karşı onları birbirlerinden ayıran şey, onları bir bireysel yapan şey var nedir? Böyle bir ilke varsa onlar hangi ilkeye göre bireyselleşmektedir. Bu sorunun hiçbir şeyin değişmediği Parmenidesci varlık anlayışlarında pek anlamlı bir soru olduğu söylenemez, çünkü bireysel olmak örtük olarak birbirlerinden ayrı varlıkları kabul etmeyi gerektirir.

Bu dünyadaki varlıklar arasında çeşitli benzerlik ve farklılık dereceleri bulunmaktadır. Aynı fabrikadan çıkan iki telefon gibi kimi varlıklar birbirlerine benzer birçok şey barındırırken kar taneciklerinde çok daha azdır. Bu yüzden kar tanecikleri gibi küçük ölçekli varlıklardan gezegenler gibi büyük ölçeklilere kadar evrende var olan şeyleri bireyselleştiren bir ilke varsa hangi ilkeye göre farklılaştığını belirlememiz gerekir. Bu farklılıkların ne türden bir ilkeye göre meydana geldiğini açıklamak, metafizikte bireyleşim (individuation) tartışmasını ortaya çıkarır.

Bireyleşim tartışmasından çok daha temel başka bir tartışma daha vardır. Eğer evrende, öyle ya da böyle bireyseller varsa, bu bireyseller neden vardır? Başka bir deyişle Neden hiçbir şey yerine bir şeyler vardır? Bu sorunun kapsamı evrenin kendisinden sağduyunun gözlemlediği cisimlere, hatta atomaltı parçacıklara kadar geniş bir alana yayılabilmektedir. Sezgisel olarak bahsettiğimiz varlıkların hiçbiri olmayabilirdi, hiçliğin kavramsal basitliği söz konusu olduğunda neden hiçbir şey yerine bir şeylerin var olduğunun temel bir nedenini aramak, bu şeylerin varlığının açıklamasını talep etmek akla uygun görünür.

Kısaca elimizde iki problem vardır. Bunlardan birisi, eğer bireysel varlıklar varsa bunlar neye göre birbirinden farklılaşmaktadır? İkincisi ise, birbirlerinden öyle ya da böyle farklılaşan bireyseller varsa, genel olarak neden bireysel varlıkların olduğu sorulabilmektedir. Leibniz'in bu iki

probleme getirdiği açıklamalarının temeli sağduyu temelli bir ontolojiden oldukça farklıdır. Leibniz, gözlemlenemez tecrübi varlıklar olarak tasarladığı monadlar metafiziğinden yola çıkarak, gözlemlenebilir varlıklara doğru genişleyen bir metafizik geliştirmiştir.

Bu makalede Leibniz'in bu iki soruya getirdiği cevapların detaylarına değineceğiz. Leibniz'in bu iki soruya getirdiği cevap, birbirlerinden bağımsız değildir. Bireysellerin hangi ilkeye göre farklılaştığını cevaplamak için Leibniz, ayırt edilemezlerin özdeşliği ilkesini (İng. the identity of indiscernibles) öne sürer. Bu ilkeye göre doğada birbirine benzer niteliklere sahip iki varlık (töz ya da monad) yoktur. Somutlaştırmak gerekirse eğer A ve B birbirlerinden farklı ise, A'da olan ama B'de olmayan en az bir nitelik vardır.¹ Leibniz'in ikinci soruyu ise Yeter Neden İlkesi (The Principle of Sufficient Reason) ile cevap verir. Buna göre neden hiçbir şey yerine bireysellerin var olduğunun en temel cevabı Tanrı'nın evreni yaratmayı ya da varlığa getirmeyi seçmesidir. Ona göre Tanrı, içinde bulunduğumuz evrende var olan her şeyin, bütün alternatif olasılıklarıyla birlikte temel açıklamasıdır.

Birinci bölümde Ayırt Edilemezlerin Özdeşliği ilkesine giriş yaparak bazı genel tespitlerde bulunacağız. Birinci başlıkta ilkenin kendi başına ele alındığında metafiziksel açıdan zorunlu olmadığını göstereceğiz. Ancak bu uyumsuzluk Leibniz'in metafiziğini geri plana itip sadece mantıksal açıdan ilkeyi ele aldığımızda ortaya çıkan bir durumdur. Bu meseleyi ikinci başlıkta ele alacağız. Üçüncü başlıkta ise ayırt edilemezlerin özdeşliği ilkesinin yeter neden ilkesinden türetildiğinde metafiziksel açıdan zorunlu ve keyfi olmayan bir versiyonunu öne koyacağız. Ancak bu makalede Leibniz'in ilkeyi nasıl anladığıyla sınırlı kalacağımız için, zaman zaman çağdaş

¹ Genellikle bu ilke Leibniz Yasası (Leibniz's Law) olarak ele alınsa da ilkenin karşıtı olan özdeşlerin ayırt edilemezliği (the indiscernability of identicals) ile karıştırılmamalıdır. Ayırt edilemezlerin özdeşliği bireyleşimin koşulu olarak farklı olmayı öne sürerken ikincisi, özdeşliğin zorunlu koşulu olarak ayırt edilemezliği kabul eder. Birincisini reddetmek mantıksal açıdan çelişkili değilken ikincisini reddetmek, özdeş iki varlığın farklı nitelikler taşımasını olanaklı göstereceği için çelişmezlik ilkesini reddetmeyi de gerektirir bkz. (Denkel, 2008, s.82-83).

metafiziksel metinlere atıf yapacak olsak da ayırt edilemezlerin özdeşliği ile tümeller ve tutam kuramları arasındaki ilişki gibi çağdaş ontolojinin konulara yer vermeyeceğiz (Armstrong, 2017 s.104-109).

1. Leibniz'in Ayırtedilmezlerin Özdeşliği İlkesinin Kapsamı

Leibniz'in ayırtedilemezlerin özdeşliği ilkesine (AÖİ) göre, eğer iki şey tüm özellikleri bakımından benzerse, bu durumda bu iki şey özdeştir. Başka bir söyleyişle, bu ilkeye göre eğer $A=B$ denklemi doğruysa, öyleyse bu iki şeyin tüm özelliklerinin aynı olduğu söylenir. Bunun sembolik karşılığı şöyledir: $\forall F(F(x) \leftrightarrow F(y)) \rightarrow x=y$. Bununla ilgili verilen en yaygın örneklerden biri, söz konusu ilkenin anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Buna göre, eğer iki kar tanesi ağırlık, hacim, sıcaklık, renk gibi tüm özellikleri bakımından benzerse, bu durumda bu iki kar tanesi bir ve aynı şeydir. Bu bölümde, bu ilkenin Leibniz'in çalışmaları göz önünde bulundurarak serimlemeye çalışacağız.

Leibniz'in AÖİ'ni açıklamak için ilkin görünüşler dünyasından ya da deneyde bu ilkenin nasıl temellenebileceğinin, daha sonra da söz konusu ilkenin mantıksal ve metafiziksel yönünün nasıl belirlendiğinin gösterilmesi gerekmektedir. Buna göre, deneyim ya da gözlemlenebilir dünya söz konusu olduğunda, bu ilkeye göre deneyin konusu olan birbirine benzeyen iki şey yoktur; tersine, bütün şeyler gözlemci açısından çeşitli farklılıkları ya da kendilerine özgü yönleri içerir. Diğer bir söyleyişle, gözlemediğimiz dünya ya da beş duyu organımızla gözlemediğimiz şeyler söz konusu olduğunda, onların örtük olarak birbirine benzemediğini, farklı olduğunu varsayabiliriz. Leibniz, AÖİ'nin deneysel yönünü açıklamak için, Clarke'a gönderdiği dördüncü mektubunda bu görüşünü şu şekilde açıklar:

Birbirinden ayırt edilemeyen iki birey gibi bir şey yoktur. Tanıdığım zeki bir beyefendi, Herrenhausen'in bahçesinde, Ekselansları Prenses Sophia'nın huzurunda benimle konuşurken, birbirine tamamen benzeyen iki yaprak bulabileceğini düşündü. Prenses, bunu yapması için ona meydan okudu ve uzun bir süre tüm bahçede dolandı ama nafileydi. Mikroskopla bakıldığında iki damla su ya da süt birbirinden ayırt edilebilir görünür. (Leibniz 1989, s.684)

Burada Leibniz gözlemlediğimiz dünyadaki çeşitliliği vurgu yapmaktadır. Duyu verilerinin sağladıklarının yanında, örneğin, teleskop ve mikroskop gibi araçları da kullanarak gözlemlenen nesnelere farklılıkları belirlemeye çalışırız. Bununla birlikte, sezgisel açıdan birbirine benzer iki varlığın olması çelişkili görünmeyebilir ve bunun sağduyu açısından kabul edilebilir gerekçeleri de bulunabilir. Örneğin, aynı fabrikadan çıkmış kalemler ve aynı model arabalar gözlemlediğimiz dünyada var olabilir. Yine de dış dünyada gözlemlenen mutlak benzerliklerin olduğu sezgisine karşı, ayrıntılarda farklılıkların olduğunu öne sürmek sağduyuya pek uygun olmayacaktır.

Bununla birlikte bazı ölçüm cihazları, ölçtüğü şeylerle ilgili ayrıntı vermeyebilir. Örneğin kuramsal ekonomi ya da basitlik gibi ilkelerle tasarlanmış ölçüm cihazları, söz konusu ayrıntıları göz ardı edebilir. Aynı şekilde, bir süt damlasının mikroskopik düzeyindeki detayları gözlemliyor olsa da bu detayların altındaki atomların aynı detaylara sahip olup olmadığı sorulabilir. Çünkü bir su ya da süt damlasının taşıdığı elektronların aynı özellikleri içermesi olanaksız değildir (Armstrong 2017, s.106). Dahası, ayrıntılarda farklılıkların ortaya çıkacağı varsayımının doğru olmadığını gösteren bilimsel veriler de bulunmaktadır. Çağdaş fizikteki çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak mikro ölçekte gözlemlenen kuantum parçacıklarının niteliksel açıdan ayırt edilebilir özelliklerinin olmadığı da söylenebilir (Tarımcıoğlu 2019, s.257-259). Ayırtedilemezlerin özdeşliğinin deneyimsel verilerle desteklenmesi, doğası gereği olumsuzluğu gerektirdiği için, bunu karşı örneklerle karşılaşmak her zaman olanaklıdır. Bu nedenle deneyimsel bakımdan ele alınan ayırt edilemezlerin özdeşliği ilkesi, metafiziksel açıdan zorunlu bir ilkenin yalnızca deneyimsel dünyada uygulamanın bir yolu biçiminde anlaşılması gerektiği ileri sürülebilir (Frankel 1980, s.44).

Böylelikle, AÖİ'nin kapsamını genişletmeden önce, özdeşlik ya da benzerlik koşulu olarak ayırt edilemez olmanın mantıksal açıdan zorunlu olamayacağını gösteren Max Black'ın özdeş küreler örneğini inceleyelim. Black bu konuda şunları dile getirir:

Evrenin birbirine birebir benzeyen iki küreden başka bir şey içermemesi mantık açısından olanaklı değil midir? Her birinin kimyasal olarak saf demirden yapıldığını, çaplarının bir mil olduğunu, sıcaklığının, renginin vb. aynı olduğunu ve başka hiçbir şeyin var olmadığını varsayabiliriz. O zaman birinin her niteliği ve ilişkisel özelliği, diğ erinin de bir özelliği olacaktır. Şimdi, eğer anlattığım şey mantıksal olarak olanaklıysa, iki şeyin tüm özelliklerinin ortak olması olanaksız değildir. Bu [durum] bana ilkeyi çürütüyormuş gibi geliyor. (Black 1952, s.156)

Buna göre, Black'in söz konusu ilkeye karşı çıkışı, basitçe, birbirine niteliksel açıdan benzeyen iki cisim olabileceğ inin mantıksal olanağ ını belirtmek için yeterlidir. Black'in örneğ i, Leibniz'in mikroskop gibi ölçüm cihazlarından gelecek ayrıntıyı da işlevsiz bırakır. Black'in makalesinde ayırt edilemezlerin özdeşliğ inin mantıksal açıdan zorunlu olmadığı ve alternatif çözümlerin başarısız olduğu büyük oranda gösterilmiştir. Örneğ in, kürelerden birisine A küresi, diğ erinin de B küresi olduğunu söylemek ve her iki kürenin de kendisini özdeşliğ ini garanti eden nitelikler atamak (A küresi 'kendisi ile özdeş olma' ve 'B küresi ile özdeş olmama' özelliklerini içerdiğ i varsayıldığında) yani bir *buluk* (ing. *haecceity*) atfetmek totoloji olacaktır. *Buluk* örneğ i, ontolojik olarak ele alındığında, kürelerin taşıdığı diğ er özellikleri işlevsiz bırakarak düşünce deneyinin doğ asını da ihlal edecektir (Black 1954, s.154). Aynı küreler uzaklık gibi ilişkisel özelliklerle alındığında da durum farklı değildir. Çünkü simetrik bir evrende birbirinden iki birim uzakta olan A, B ve C küreleri olsaydı bile bunlar yine de ayırt edilemez olurdu. Dolayısıyla Black'in belirttiğ i simetrik bir evrende bir küreye işaret etmek isteseydik, hangisine işaret edeceğ imizi bilemezdik, belki de böyle bir evreni gözlemleyemezdik. Bu kürelerin farklı konumlarda olduğunu belirlenmiş olsa bile, uzaklıklar atfetmekten daha farklı bir şey yapılmış olmazdı. Dolayısıyla bir kürenin, kendi yerinde olduğunu söylemek de *buluk* itirazı kadar keyfi olacaktır (Black 1954, s.156-157).

Bununla birlikte, Black'in karşı örnekleri Leibniz'in temellendirdiğ i ayırtedilemezlerin özdeşliğ ini çürütmekten çok, Leibniz'in bu ilkesinin hangi yollarla başarılı bir şekilde öne sürülemeyeceğ ini göstermektedir.

Çünkü Black'ın ele aldığı karşı örnekler, Leibniz'in metafiziğini hedef almaktan çok, mantıksal açıdan 'ayırtdilemezlik' kabul edildiğinde bir özdeşlik savunusu yapılamayacağı görebilmeyi sağlamaktadır.

Bununla birlikte Leibniz, ilkenin kendi başına geçerli olamayacağını farkındadır. Leibniz'e karşı AÖİ'nin mantıksal açıdan kendi başına temellendirilemeyeceği çağdaşları tarafından da öne sürülmüştür. Örneğin, Samuel Clarke, Leibniz'e gönderdiği dördüncü mektupta bu problemi şu şekilde dile getirir:

İki yaprağın ve belki de iki su damlasının birbirine tamamen benzemediği doğrudur, çünkü bunlar oldukça karışık cisimlerdir. Ancak basit katı maddenin parçalarında durum çok farklıdır. Hatta birleşiklerde bile, Tanrı'nın birbirine tamamen benzer iki su tanesi yaratması için bir olanaksızlık yoktur.' (Leibniz 1989, s.692).

Dolayısıyla, Leibniz'in AÖİ'si, deneyim alanında belli ölçülerde temellenebilirken, mantık söz konusu olduğunda, bu ilkenin bazı eksik yönlerinin olabileceğini ileri sürenler hem Leibniz'in döneminde hem de çağdaş felsefede bulunmaktadır. Ne var ki Leibniz, en azından yetişkinlik dönemi eserlerinde, AÖİ'yi kendi başına temellendirmemiştir. Sonraki bölümde bunun nasıl olduğu üzerinde durulmaktadır.

2. Ayırtdilemezlerin Özdeşliği'nin Leibniz'in Metafiziğindeki Yeri

Önceki bölümde ayırtdilemezlerin özdeşliği ilkesinin sağduyu açısından kabul edilebilir olduğu kadar kabul edilemez yönlerine de değindik. Leibniz'in bu ilkesinin deneyimle ilgili yönleri göz önünde bulundurulduğunda verilen örnekler sezgilerimizle uyumlu olsa da bu ilke, sağduyunun nesnelere değil, var olan bireysel tözleri temellendirmek için ortaya atılmış zorunlu bir ilkedir (Jolley 2019, s.69). Black'ın verdiği örnek, ayırtdilemezlerin özdeşliğinin kendi başına zorunlu bir ilke olamayacağını yeterince göstermektedir. Bu nedenle AÖİ'nin doğru bir ilke olduğunu göstermek için Leibniz'in yeter-neden ve bireysel tam kavrama dair görüşlerinin AÖİ'yle ilgisini açıklamannın yerinde olduğunu düşünüyoruz.

Leibniz ayırtedilemezlerin özdeşliği görüşünü *İlk Doğrular* adlı çalışmasında gerekçelendirmektedir (Leibniz 1989,267). Leibniz'e göre, tekil ya da tümel olan bütün doğrular, kavramsal analiz aracılığıyla ilk doğrulara (*ing. first truths*) indirgenebilir. Ona göre, yeter-neden ilkesi (YNI), bireysel tam kavram ve AÖİ, bu ilk doğrulardan türetilen ilkelerdir. Leibniz bu çalışmasında YNI'ni, gerekçesiz ya da nedensiz bir şeyin var olamayacağını gösteren bir aksiyom şeklinde tanımlanır (Leibniz 1989, s.268). Aynı çalışmasında AÖİ'ni de göz önünde bulundurarak, doğada yalnızca sayısal açıdan farklı olan ama yine de birbirine mükemmel biçimde benzeyen iki bireysel şeyin olamayacağını ve bu yüzden bireysellerin kendilerinde bazı içsel farklılıkların olması gerektiğini öne sürer. Buradan yola çıkarak Leibniz, saf bir dışsal nitelendirmenin (*ing. denomination*) olmadığı sonucu ulaşır. Ona göre nitelendirilmiş bir töz, geçmiş, şimdiyi ve geleceği içeren bütün yüklemli hali hazırda kendisinde içerir (Leibniz 1989, s.268). Buna göre, Leibniz'in dışsal nitelendirmenin yokluğunu öne sürmesinin nedeni, bireysel tözler hakkındaki tüm ilişkisel doğruların, ilişkisel olmayan doğrulardan çıkarılabilir olduğunu düşünmesidir (Jolley 2019, s.72-73). Örneğin, Hegel'in Spinoza'dan uzun olduğu yargısı, Hegel'in 185 cm boyundayken, Spinoza'nın 175 cm boyunda olduğunu öne süren ilişkisel olmayan önermelerden türetilmektedir.

Leibniz'in bireysel tam kavramını YNI'den mi türettiği yoksa AÖİ'nin mi bir sonucu olduğunu İlk Doğrular çalışmasında açık bir şekilde göstermemektedir. Bununla birlikte, bireysel tam kavram ile ilişkilendirilen ve bir önermenin tüm yüklemli özünde içerildiği tezi olarak bilinen özne-yüklem tezi, Leibniz'in geç dönem çalışmalarında, en azından salt mantıksal biçimle sınırlı kalınarak savunulmamıştır (Strickland 2014, s.62-64). Söz konusu ilkelerin temellendirilmesi için Leibniz'in töz metafiziğinin, yani monadlar öğretisinin de göz önünde bulundurulması gerektiği söylenebilir. Böylece, Leibniz açısından bir monad geçmiş, şimdi ve geleceğin içerildiği zamansal durumlar da dahil olmak üzere, her şeyi kendisinde taşıyan ve kendinde yeterli bir bireysel tözdür (Leibniz 2021, s.15). Bununla birlikte her doğru önermede yüklemli özünde içerilmesiyle bir monadın

geçmiş şimdiki ve geleceğin içeren bütün durumları içermesi aynı şey değildir, çünkü yüklemelerin her zaman öznedeki içerilmesinden bir monadın bütün durumları içermesi çıkarılamaz (Frankel 1986, s.325). Bütün bireysellerin kaynağında bulunan monadlar fiziksel varlıklar değildir, tersine Tanrı'nın düşüncesinde bulunurlar. Başka bir söyleyişle, ona göre monadlar, Tanrı'nın anlama yetisinin, kavrayışının ürünleridir ve Tanrı özgür seçimlerini monadlar yoluyla gerçekleştirir (Leibniz 2021, s.21). Dolayısıyla Leibniz'in monadlar kuramının Tanrı'yla ilgisi bulunmaktadır. Leibniz'in monadlar metafiziğinde Tanrı'nın, hangi potansiyel monadın aktüel olacağına karar verme, monadlar arası ideal düzeyde etkileşimleri sağlama gibi işlevleri bulunur (Leibniz 2021, s.25). Bu yüzden Tanrı'nın özgür seçimlerinin devreye girmesiyle Leibniz'in metafiziği ile özne yüklem teorisi arasındaki bağıllık daha da zayıflar. Leibniz'e göre Tanrı, hangi monadın aktüel olacağına şu şekilde karar verir: Tanrı tek bir monadı ele aldığı anda, ona ait olan her şeyi 'okur' ve her bir monadın tam kavramını üretir (Frankel 1986, s.325). Bundan dolayı, Leibniz açısından bir monadın bireysel tam kavrama sahip olması ayırtedilemezlerin özdeşliği ilkesine değil ama yeter-neden ilkesine dayandığını düşünüyoruz. Sonraki bölümde yeter-neden ilkesi üzerinden ayırtedilemezlerin özdeşliği ilkesinin tutarlı bir şekilde nasıl türetildiğini ele alacağız.

3. Ayırt Edilemezlerin Özdeşliği ve Yeter Neden İlkesi Arasındaki İlişki

Leibniz'in metafiziğinde ayırt edilemezlerin özdeşliği ilkesi, en iyi ilkesi ve Yeter Neden İlkesi'nin (YNI) metafiziksel yönünde türetilmesiyle anlam kazanmaktadır. Leibniz açısından bu ilkenin temel amacı Tanrı'nın özgür seçimlerini, yani onun tözleri yaratma gerekçelerinin doğasını açıklayarak onları temellendirmektir. Bununla birlikte, Leibniz'in AÖİ ve YNI arasında kurduğu ilgi, gerekçesiz (İng. Reason) eylemin olanaksızlığını gösteren yeter-neden ilkesidir.² Buna göre, şeylerin mutlak olarak farksız

² Leibniz, yeter-neden ilkesini ayırtedilemezlerin özdeşliği ilkesinden türetirken metafiziksel versiyonunu kullanmıştır. Strickland'a göre YNI'nin mantıksal, nedensel ve metafizi-

olmadığı bir durumda bir seçimden yalnızca kurgusal düzeyde söz edilebilir (Leibniz 1989, s.687). Bu olanaksızlığı Leibniz, Clarke'a gönderdiği ikinci mektupta ideal koşullarda her iki ucuna eşit ağırlıklar asılmış terazinin hareketsiz kalacağı örneğiyle açıklamaya çalışır. Ona göre terazinin bir tarafının diğer tarafa ağır basması için bir gerekçe yoktur. Bu varsayımdan sonra Leibniz AÖİ'ni YNİ'nden şu şekilde türetmeye çalışır:

Doğada birbirinden ayırt edilemeyen iki gerçek, mutlak varlık olmadığını sonucunu çıkarıyorum, çünkü eğer olsaydı, Tanrı ve doğa, birini diğerinden farklı bir şekilde düzenlediğinde gerekçesiz yere hareket ederdi; bu yüzden Tanrı, birbirine mükemmel biçimde benzer iki madde parçasını üretemez... İki madde parçası gibi birbirine mükemmel biçimde benzeyen iki ayırtedilemezler varsayımı, gerçekten de soyut terimler için olanaklı gibi görünmektedir, ancak bu şeylerin ne düzeniyle uyumludur ne de hiçbir şeyin gerekçesiz olmayacağı kabul edilen ilahi bilgelik ile uyumludur. (Leibniz 1989, s.699)

Bize göre, burada iki önemli görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Leibniz'in varsayımsal olarak mutlak ayırtedilemezliği olanaklı görmesidir, yani Black'ın AÖİ'nin mantıksal açıdan zorunlu olamayacağını öneren özdeş küreler örneğini geçersiz kılması gerekmez. Diğeri ise Leibniz'in AÖİ'ni metafiziksel bir biçimde, hatta teolojiye başvurarak ele almasıdır. Leibniz, AÖİ'ni YNİ'nden türetirken YNİ'nin teolojik bir biçimini kullanmaktadır. Bu nedenle burada açıklanması gereken konu, ilahi bilgelik (*divine wisdom*) ile bireysel tözler arasındaki ilişkinin nasıl temellendirildiğidir ve daha önce değinildiği gibi, Leibniz'in *İlk Doğrular* adlı çalışmasının bu sorunu açıklamaya yetmediği söylenebilir. Leibniz'in bireysel tözler öğretisini ele almak için Monadoloji çalışmasındaki konuyla ilgili bazı temel görüşlerini belirlemenin yerinde olduğunu düşünmekteyiz.

Leibniz, *Monadoloji*'de bir monadın niteliklerinin taşıdığı algıların toplamı olduğunu ve monadların farklılaşmasının nedeninin ise algıla-

---

ziksel olmak üzere üç farklı versiyonu vardır. Birincisi önermelerin doğruluk koşullarına ilişkin iken, ikincisi nedensellik ilkesi üzerinden temellendirilir. Üçüncüsü ise doğrudan ilahi bilgelige (İng. *divine wisdom*), Tanrı'nın özgür seçimleri üzerinedir. Detaylar için bkz. (Strickland, 2014, s.87-89).

rının açıklık ve bulanıklık derecesiyle ilgili olduğunu belirtir. Ona göre monadlar arasındaki bu farklılıklar yoluyla evreni farklı bakış açılarından deneyimlerler (Leibniz, 1989, s.530). Dolayısıyla monadlar, Leibniz açısından, içsel nitelikleriyle bireyleşirler ve her monad bu açıdan bir bireysel olacağı için niteliksel açıdan birbirine benzer iki monad da yoktur. Böylece Leibniz'in AÖİ, her monadın benzersiz olmasını sağlayan kendisine özgü içsel nitelendirmeler (İng. intiristic denominatios) taşımasıyla ilişkilidir. Leibniz'e göre bunlar, bir monadın geçmişi, şimdiki ve geleceği içeren tam kavrama sahip olmasını ve bu yolla her monadın kendi kendinde yeterli bir bireysel töz olmasını sağlar (Frankel, 1981, s.206). Bununla birlikte monadların diğer bir özelliği de 'penceresiz' olmasıdır, yani, monadlara dışarıdan bir niteliğin girememesidir. Bu nedenle Leibniz açısından monadlar ne kadar benzersiz ise, monadların kendisine özgü nitelikleri de o kadar benzersiz olmalıdır. (Frankel, 1980, s.41-42) Dolayısıyla her ne kadar tözler kadar temel olmasa da monadların nitelikleri, bir bakıma bireyseldir.

Bununla beraber, daha önce değindiğimiz gibi, AÖİ'nin zorunluluğu sadece ilkenin kendisine dayanarak sağlanamaz. Monadlar teorisi içinde dahi neden tek bir anda neden tek bir niteliğin iki tözde olamayacağını açıklanması gerekmektedir. Bunun açıklaması yeter-neden ilkesinde içermektedir. Buna göre, Leibniz'in metafiziğinde bireysel varlıklar, genel olarak monadların bireyselliğinin temellenişi, Tanrı'nın yeter-neden ve en iyi ilkesine bağlı olan özgür seçimlerine dayanır. Tanrı, aynı zamanda neden bireysellerin olduğuna dair bir açıklayıcı zemin işlevi görür. Tanrı'nın düşüncelerinde sınırsız sayıda evren olsa da yalnızca bu evrenlerden bir tanesi varlığa gelmiştir. Burada Tanrı'nın neden varlığa getireceği sonsuz sayıda evren varken bu evreni varlığa getirdiği sorulabilir. Leibniz, Monadoloji'de bu soruyu YNİ'nin yanında en iyi ilkesine başvurarak açıklar. Buna göre Tanrı, en iyisini seçtiği için, sonsuz evrenlerden bir tanesi, yani içinde bulunduğumuz evren varlığa gelmiştir (Leibniz, 2021, s.25)

Lois Frankel, bu üç ilkenin (yeter- neden, en iyi ve ayırt edilemezlerin özdeşliği ilkesinin) nasıl bütüncül bir şekilde Leibniz'in metafiziğinde

temellendirildiğini bir yapboz modeli (puzzle model) örneğiyle gösterir. Buna göre, yapbozun bir parçasının şekli, diğer parçaların şeklini belirler ve aynı şekilde diğer yapboz parçaları da başka parçaları belirler. Yani Tanrı tek bir parçayı göz önüne aldığında, onun hangi olası dünyaya ait olduğunu bilir ve diğer parçalar da Tanrı tarafından belirlenir. Yapboz modelinin başka bir sonucu da evrende boşluğa yer olmadığıyla ilgilidir. Eğer her monad sınırları elverdiğince Tanrı'yı taklit etmesi gerektiği için, düşünce deneyine uygun bir şekilde yapboz parçalarının arasında bir boşluğun olmaması gerekir. (Frankel, 1981, s.206-207) Bu belirlenme süreci, aşamalı değil tek bir anda meydana gelir. Önceden kurulmuş uyum öğretisi gereği Tanrı'nın içinde bulunduğumuz evreni varlığa getirdiği tek bir an vardır. Buna uygun olarak Leibniz, Clarke'a yazdığı mektupta, Tanrı'nın neden benzer iki küp yaratamayacağını şu şekilde gerekçelendirir:

“Tanrı'nın çözümleri (resolutions) asla soyut ve kusurlu değildir, sanki Tanrı önce iki küpü yaratmaya karar vermiş ve sonrasında onları nereye yerleştireceğine dair başka bir karar verdiği bir an yoktur. İnsanlar gibi sınırlı yaratıklar bu şekilde hareket edebilirler... Teodise adlı eserimde de gösterdiğim gibi Tanrı'nın tüm evreni olası halden varlığa getirdiği tek bir karar anı vardır. Ve bu yüzden Tanrı, aynı anda onun yerini seçmeden bir küp seçmeyecek ve asla ayırt edilemezler arasında seçim yapmayacaktır.” (Leibniz 1989, s.708)

Buna göre, Leibniz açısından mutlak ayırt edilemezliğin olduğu durumda Tanrı'nın dahi seçim yapamayacağı söylenebilir. Leibniz, örtük olarak, önceden kurulmuş uyum öğretisini doğru kabul ederek bunu savunur. Ancak eğer tek bir karar verme anı varsa, Spinoza'nın monizmini andırarak şekilde neden birden fazla değil de sadece tek bir monadın olmadığı da sorulabilir. (Frankel 1981, s.208) Leibniz'in bu soruya verebileceği olası yanıt şu şekildedir: Tek bir monad yerine birden fazla monadın olmasının daha iyidir. Olanaklar dahilinde olabildiğince fazla çeşitlilik elde etmenin yolu, monadların sağladığı sınırsız çeşitlilik, monizme göre tercih edilebilir bir seçimdir (Leibniz 2021, s.25) .

Sonuç

Leibniz'in ayırtedilemezlerin özdeşliği ilkesinin deneyim alanında belirli ölçülerde temellenebilirken, mantıksal ve metafiziksel açıdan bazı zorluklarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Leibniz'in AÖİ'nin mantıksal bakımdan zorunlu olmadığı Black'in özdeş küreler örneğiyle görülebilir. Aynı zamanda Clarke'ın AÖİ'nin mantıksal açıdan zorunlu olamayacağına dair getirdiği eleştiriler göz önüne alındığında Leibniz, bu sorunun farkında olduğu söylenebilir. Ancak ayırtedilemezlerin özdeşliği ile yeter neden ilkesi birbirlerine bağımlı biçimde ele alındığında AÖİ'nin mantıksal açıdan zorunlu olmadığına yönelik eleştiriler geçerliliğini kaybetmektedir.

Leibniz'in AÖİ'yi hem monadlar metafiziğiyle temellendirmesi hem de YNİ'nin metafiziksel versiyonundan türetmesi keyfi olmayan ve metafiziksel açıdan zorunlu olan akla uygun bir AÖİ savunusunun olanaklı olduğunu göstermektedir. Buna göre Tanrı, bu dünyayı Mona Lisa portresini gösterecek bir yapboz inşa etmek isteyen birisi gibidir. Bu amaçla tek bir monadı, yani yapboz parçasını ele aldığı anda Tanrı, onun hangi olanaklı dünyayı, yani yapboz için uyumlu olduğunu hali hazırda bilir ve her zaman en iyisini irade ettiği için, tek bir yapboz parçasının şekli bütün diğer yapboz parçalarını belirlemektedir. *Monadoloji*'de değindiği gibi bu yöntem Tanrı için maksimum miktarda çeşitliliği elde etmenin en iyi yoludur. (Leibniz 20021, s.27) Bu yüzden Tanrı aynı nitelikleri paylaşan birbirine benzer iki aktüel monad yaratmaz. Aktüel her monad, başlangıçta Tanrı tarafından onların nitelikleri olan algılarındaki açıklık ve bulanıklık seviyesine göre farklılaşarak üretilmiştir. Bu yüzden her aktüel monad, geçmiş ve geleceği içinde taşıyan benzersiz içsel nitelendirmelerden oluşur ve bir aktüel monad evreni farklı bakış açılarından deneyimlemektedir.

Leibniz'in metafiziğinde bir bireyselin nasıl olduğu ve neden bireysellerin var olduğunun sorusu onun teolojik varsayımlarıyla cevaplanmaktadır. Ancak Leibniz'in teolojiye başvurması bir tür *ad hoc* (teoriyi kurtarmak için sonradan eklenmiş geçici çözüm) çözüm değildir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi ayırt edilemezlerin özdeşliği ilahi bilgelikten, yani Tanrı'nın doğasından kaynaklanan en iyi ve yeter neden ilkesinin bir sonucudur. Bu,

mantıksal değil metafiziksel, belki de bir bakıma teolojik bir zorunluluktur. Çünkü Leibniz, mutlak ayırtdilemezliği varsayımsal olarak olanaklı görür. Mutlak ayırtdilemezlerin olduğu bir durum metafiziksel açıdan, önceden kurulmuş uyum öğretisi doğru kabul edildiğinde olanaksızdır. Buna göre Tanrı'nın içinde bulunduğumuz evreni ve monadları yarattığı tek bir an olduğu için Tanrı, hiçbir zaman mutlak ayırtdilemezliğin olduğu bir durumda karar vermek zorunda kalmayacaktır. Bu yüzden metafiziksel zorunluluğunu koruyan bir ayırt edilemezlerin özdeşliği ilkesi, en azından Leibniz'in metafiziği içinde akla uygun bir şekilde temellendirilebilmektedir.

Kaynakça

- Armstrong, D. M. (2017). Tümmeller: Bakış Açımı Değiştirmedeğim Bir Giriş. (E.S. Kuşçu, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Black. M. (1952) İdentity of İndiscernibles. *Mind*,61 (242), 153-164.
- Denkel, A. (2007) Nesne ve Özellik (C. A. Kanat, Çev.). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Forrest, P.(2020).*The Identity of İndiscernibles*, Erişim Tarihi: 5.06.2024, <https://plato.stanford.edu/entries/identity-indiscernible/>.
- Frankel, L. (1986) From a Metaphysical Point of View: Leibniz and The Principle of Sufficient Reason, *The Southern Journal of Philosophy*,24,321-334.
- Frankel, L. (1980). *İdentity and Metaphysics in the Philosophy of Leibniz* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of California, Berkeley
- Frankel, L. (1981) Leibniz's Principle of Identity of İndiscernibles, *Studia Leibnitiana*, Bd13, s.192-211.
- Jolley, N. (2019) Leibniz (D. Soysal, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Leibniz. G. W. (1989). Philosophical Papers and Letters (L.E. Loemaker, Çev.) Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Leibniz G. W. (2021). Monadoloji (L.L. Basut, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Rescher, N. (1996). Leibniz On Possible Worlds, *Studia Leibnitiana*, Bd. 28, H. 2. 129-162.
- Strickland, L. (2014). Leibniz's Monadology A New Translation and Guide. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Tarımcıoğlu, H. (2019) Özdeşlik İlkesi Sorunu ve Yansımaları Olmayan Mantıklar. *Felsefe Arkivi*,51,,249-260.